

Завръщане и мултиплициране на неграмотността в българското общество

Анна Георгиева

Abstract: *The Return and Multiplication of Illiteracy in Bulgarian Society: This paper presents a different perspective on dropping out of school and illiteracy in Bulgaria.*

Key words: *illiteracy, dropping out of school*

ВЪВЕДЕНИЕ

Грамотността като феномен и базисни човешки умения за самостоятелно писане и четене с разбиране (на родния език и на официалния за страната език) е обект на внимание в редица световни форуми и инициативи.

Равнището на базова грамотност на хората в различна възраст се измерва и в следните международни сравнителни изследвания: Изследване на грамотността на 9-10-годишните - PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), в Програмата за международно оценяване на 15-годишните ученици (Programme for International Student Assessment - PISA), както и в Програмата за международно изследване на компетентностите на възрастните (Programme for International Assessment of Adult Competencies - PIAAC) [5].

В настоящия доклад се придържам към определението на понятието „грамотност“, прието през 2003 г. на международна експертна среща на ЮНЕСКО, а именно: „Грамотността е способността на човека да идентифицира, да разбира, да интерпретира, да създава, да обменя, да общува, да изчислява, като използва отпечатани и написани на ръка материали, свързани с различни видове контекст.

Грамотността е продължителен и непрекъснат процес на обучение и/или учене, който позволява на човека да постигне целите си, да развие знанията си и потенциала си, както и да участва пълноценно в общността и в обществото, към което принадлежи”[5].

Липсата на грамотност, ранното отпадане или изобщо необхващане в училищно образование на подрастващите рефлектират в цялостното развитие на обществото по посока неспособността на тези индивиди да се реализират на пазара на труда, висок процент на разходи за социалното им подпомагане и не на последно място - риск от социално изключване и противообществени прояви.

За пръв път през 1948 г. за справяне с неграмотността се организират и провеждат курсове за ограмотяване на възрастни.

Седемдесет години по-късно сме изправени пред същото предизвикателство на увеличаващ се брой лица, които никога не са посещавали училище, отпаднали са от образователната система и такива, за които българският език не е роден език – роми, мигранти, бежанци, чужденци и т.н.

ИЗЛОЖЕНИЕ

По данни на Евростат през 2009 г. България е сред 5-те страни в ЕС-27, в които делът на преждевременно напусналите образование и неучастващи в образование и обучение 18-24-годишни младежи, незавършили дори основна образователна степен, е над 1/3 [2].

Според статистически данни от Националното преброяване на населението в Република България през 2011 г. и анализи на УНИЦЕФ никога не са посещавали училище 10 110 деца от 7 до 19-годишна възраст и още 70 853 лица на 20 и повече навършени години. Сред населението в активна възраст 20-64 години броят на никога непосещавалите училище е 44 032 лица.

Групата на рано напусналите училище включва деца, които – макар да са били записани в училище – не са успели да завършат дори началния етап на основната образователна степен. И тук данните сочат стряскаща тенденция за увеличаващ се брой на неграмотни подрастващи. Към февруари 2011 г. отпаднали от училище са 14 997 деца на възраст 12-19 години.

Общият брой на децата извън училище или напуснали училище преди да завършат началния етап достига 21 302, или 3,8% от всички в тази възрастова група.

Негативната тенденция за висок брой лица „никога непосещаваха училище“ и такива, които „не са завършили начално образование“ към 2011 г. се наблюдава и при по-горните възрастови групи, а именно: 12-14 г. – 5,58%; 15-19 г. – 2,94%, 20-24 г. – 3,04%; на 25 и повече години – 2,27% [2].

Групата на никога непосещаващите училище лица се характеризира с висока степен на неграмотност (93,5%), тоест вероятността за придобиване на грамотност извън училище е изключително ограничена.

На конференцията „Интеркултурното образование“ Янка Такева коментира, че 49,5 процента от ромските деца не посещават училище – 28% изобщо не посещават училище, а 21,5% учили до четвърти, пети или до седми клас и са напуснали училище преди да завършат основното си образование [9].

Според данни от преброяването през 2011 г. в съвкупността на децата в задължителна училищна възраст (от 7 до 15 години), които не посещават училище са: 23,2% от ромски произход; 11,9% от турски произход и 5,6% етнически българи [4].

В приложение 3 на Стратегията за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015-2020) са представени следните обобщени данни за образованието на населението в Р. България (виж табл. 1).

Таблица 1. Население на 15 и повече години по образование за трите най-многобройни етнически групи (според самоопределение от страна на лицата) [7]

Етнос	Българи		турци		роми	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Година/ Образование						
Висше	17,8%	24,2%	2,1%	4,5%	0,2%	0,5%
Средно	46%	50,6%	21,2%	28,4%	5,9%	8,3%
Основно	27,8%	20,9%	48,3%	46,7%	40,5%	42,1%
Начално	6,9%	3,4%	18,4%	13,1%	29,5%	28,1%
Незавършено начално и никога не посещавали училище	1,5%	0,9%	10%	7,2%	24%	21,1%

От данните в таблицата се вижда, че през 2011 г. почти 30% от лицата над 15-годишна възраст не са посещавали училище, въпреки че е задължително и всеки пети от ромския етнос е неграмотен.

Към този висок контингент необразовани лица се присъединяват и над 2500 деца на чужденци с постоянен статут на бежанци в България, от които едва 180 деца посещават училище [9].

За задаваща се вълна от неграмотни и невладеещи добре български език подрастващи българчета свидетелстват и данните, че за последните десет години в чужбина са родени 96 653 деца на български граждани, получили и български акт за раждане [10]. А общият брой на родените в чужбина българчета е над 200 000 лица.

Но все още тяхното обучение по роден език не е документално регламентирано и финансово обезпечено от официалните български институции. Стъпки в тази посока правят Асоциацията на българските училища в чужбина (АБУЧ) и Министерство на образованието и науката (МОН) чрез финансиране на български

неделни училища и културни общности в чужбина по националната програма „Роден език и култура зад граница“, но далеч не обхващат всички български диаспори по света. За да се избегне опасността за тотално невладеене на родния език от българите по света, е необходимо спешно и своевременно да се намерят нужните механизми, които да дават равен шанс на обучаващите се и завършилите в чужбина българи безпроблемно да продължават образованието си при завръщане в България.

Вероятно с пропуски в знанията по български език ще са и децата на емигриращите и на завръщащите се в страната ни български граждани, които нямат да са преминали през пълния училищен курс по български език и литература. Най-голяма опасност от загубване, забравяне на родния език съществува при по-малките, които са ползвали и знаели само устно български език предимно от общуването в семейна среда.

Високият процент на необхванати в училище, наличието на вторична неграмотност у незавършилите етап на образование, а и все повече увеличаващият се контингент на лицата, за които българският език не е роден език, са целевата група, към която са насочени дейностите в приетата от МОН „Национална стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността (2014-2020)“. Четенето – ключът за повишаване на грамотността на нацията“ [5].

В стратегията се набелязват мерки за ограничаване последствията от ранното отпадане от училище и справяне с неграмотността сред населението в училищна възраст и сред по-възрастните. За тези програми са заделени над 626 милиона лева, които успешно биха могли да бъдат използвани в други сфери, ако не бе допуснат този тотален срив в грамотността, който рефлектира и върху намаляване на възможностите на неграмотните и необразовани лица да се реализират на пазара на труда, последващи загуби за републиканския бюджет и от дългосрочното изплащане на помощи за социално подпомагане на такива лица.

В „Стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020)“ се цитират следните данни за финансовите параметри по отделните проекти:

За осигуряване на значителна подкрепа за ограничаване дела на преждевременно напусналите училище по приоритетна ос 4 – „Подобряване достъпа до образование и обучение“ са насочени 393 063 797 лв., което представлява 16,56% от общия бюджет на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ (2007–2013 г.);

Към превенцията или смекчаването на последствията от преждевременното напускане на училище са насочени общо 167,9 млн. лв. (63,6% от всички договорени средства). През 2012 г. са договорени още четири схеми на обща стойност 28 млн. лв. за финансиране на инициативи, свързани с възможности за реинтегриране в образованието на преждевременно напуснали училище в рамките на политиките за учене през целия живот.

През 2013 г. е договорена и схема BG051PO001-4.1.05 „Образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства“ на обща стойност 22 397 430, 94 лв.

Чрез проект „Ограмотяване на възрастни“ към 30.09.2013 г. в курсове за ограмотяване (начален етап) и в курсове за усвояване на учебно съдържание за V, VI и VII клас са включени повече от 11 013 лица над 16-годишни, като 6840 от тях успешно са завършили обучението си. През втория етап на проекта ще бъдат обхванати още около 3500 души. Проектът е финансиран с 15 000 000 лв. [6].

В светлината на отрицателния прираст на населението, увеличаващия се контингент на хора в трудоспособна възраст, които мигрират в чужбина е тревожен

фактът и за срив в училищната успеваемост на обучаемите при национално представителни изследвания в края на етап от образование.

Според изнесената от МОН информация се оказва, че през 2015 г. на Националното външно оценяване след 7 клас 8 000 (15%) ученици имат двойка по български език и литература (над 15000 са с двойка по математика – 27,7%), а отлична оценка имат само 4,4% - 2400 ученици (шестите по математика са 1200 – 2,2%) от явилите се над 54 000 седмокласници [8].

На националния зрелостен изпит по български език и литература в края на средно образование (т. нар. матура) през 2015 г. – 3394 ученици (6,42%) от завършващите училище имат двойка [3].

Нерешените проблеми в образованието или допусканите слабости рефлектират след определен брой години като негативна тенденция в обществото, но вече е твърде късно и коства доста средства да се минимизират щетите.

Налагащата се в съвременната училищна практика тенденция за приоритетно представяне на новото учебно съдържание чрез използване на компютърни презентации и базиране на онлайн ресурси вече се проявява в закърняване на способността на учениците да съставят свързан монологичен текст. Висок процент от учениците и студентите предпочитат на писмен изпит да излагат знанията си в сбит синтезиран вид само като опорни ключови думи без да могат да обосноват съподчинеността им и взаимовръзките в разгърната мисъл и цялостен монологичен текст.

Фронталната беседа и живият диалог с учителя се опосредстват от появяващото се на екрана съдържание на презентацията или на задачите от интерактивната версия на учебника. Докато основно изискване в презентациите е текстовото съдържание в тях да бъде минимизирано и представено само като опорни пунктове или с не повече от 20 ключови думи в слайд, то тези презентации задават на ученика пълния обем от информация и образец за подражание при предаване на усвоеното ново знание по темата. Знае се, че след началните класове учениците не си купуват и не ползват учебници на хартиен носител, а електронните версии са все още доста непълни.

Дали увлечението по драстично увеличаване на използването на информационните технологии в образованието няма за повлияе отрицателно върху способността на учениците самостоятелно да мислят критично и творчески, върху уменията им да се изразяват вербално (все по-често използват емотикони или абривиатури – ОК! – вместо Да., Добре., Устройва ме., Одобрявам; OMG – Oh, my god!) и не на последно място върху драстично намаляване на владенето на нормите и правилата за съчетаване на думите в езика – роден или чужд, предстои да се установи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ранното образователно взаимодействие с деца от етнически общности и задържането им в образователната система на училищно обучение са предпоставка за успешната им интеграция в обществото и изграждане на набор от компетенции, които биха гарантирали възможност за реализиране на трудовия пазар и превенция на антисоциални прояви от тези лица.

Базисната грамотност като наличие на необратимо формирани умения за четене, писане, говорене на български език, които се залагат в първи клас на училищното образование, са в основата за справяне и предотвратяване на редица негативни феномени в личностното развитие на подрастващите и обществото.

Свидетели сме как неграмотността и недоброто владение на български език са се използват за противопоставяне и манипулиране на етносите в България (роми, турци), създават предпоставки за възникване на противообществени прояви (кражби, убийства, въвличане в имотни и ДДС измами, развитие на клетки на

различни радикални и сектантски течения), проблеми в социално-осигурителната система и в сферата на здравеопазването.

Увеличаващият се дял на неграмотността в българското общество е сериозна заплаха за социалния мир и просперитет на и без това намаляващото население в България. Качественото образование и формирането на поне начална грамотност у всички подрастващи са онези предпоставки и буфери, които могат да редуцират задаващите се негативни тенденции, които е въпрос на време да се проявят.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Всеки четвърти седмокласник - с двойка по математика http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2015/06/03/2546527_vseki_chetvurti_s_edmoklasnik_-_s_dvoika_po_matematika/- 03.06.2015). последно посещение 25.06.2015
- [2] Изгубено бъдеще. Изследване на феномените на необхващане в училище. УНИЦЕФ, София, 2013. http://www.unicef.bg/assets/PDFs/Izgubeno_budeshte_bg.pdf. последно посещение 20.08.2015
- [3] Над 3 хил. двойки на матурата по български език след 12 клас. www.vesti.bg, 5 юни 2015, /източник на данните БТА, БНТ, МОН/ последно посещение 25.06.2015
- [4] Национална стратегия демографско развитие на Република България, стр. 48 <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=778> последно посещение 20.08.2015
- [5] Национална стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността (2014-2020). Четенето – ключът за повишаване на грамотността на нацията, приета от МОН на 22.10.2014 г. <https://mon.bg/?h=downloadFile&fileId=6619> последно посещение 20.08.2015
- [6] Стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020). София, МОН. <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=74&subpageId=143> последно посещение 20.08.2015
- [7] Стратегията за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015-2020) <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=74&subpageId=143> последно посещение 20.08.2015
- [8] Тодорова, Т. По-ниски резултати от изпитите след 7-ми клас. <http://dnes.dir.bg/news/maturi-otzenki-rezultat-vanja-kastreva-19193713> - 03.06.2015 последно посещение 25.06.2015.
- [9] 49,5 процента от ромските деца не посещават училище <http://www.mediapool.bg/495-protsentata-ot-romskite-detsa-ne-poseshtavat-uchilisht-news233254.html> последно посещение 20.08.2015
- [10] Юруков, Б. Второ поколение българин в чужбина. <http://yurukov.net>. 21.04-2015 последно посещение 20.08.2015

За контакти:

Доц. д-р Анна Савова Георгиева, катедра „Начална училищна педагогика“, Софийски университет „Св. Кл. Охридски“, тел.: 02-9706-277, e-mail: georgieva76@abv.bg